

3,5 PILKU XVIII ORELIFESTIVALILE

Tallinna XVIII rahvusvaheline orelifestival toimus seekord 30. juulist — 8. augustini, üritusi oli 27: Tallinnas 11 (Nigulistes 8, toomkirikus 2 ja Jaanis 1), Pärnus 7 (Eliisabeti kirikus 2 ja kontserdimajas 5) ning mujal regioonides 9 (Leigol, Narvas, Iisakus, Koerus, Haapsalus, Kullamaal, Rõuges, Valgas ja Nissis).

Välisorganistid: **Colm Carey** (Inglismaa), **Roland Maria Stangier** (Saksamaa), **Marco Lo Muscio** ja **Angelo Costaldo** (Itaalia) ja **Jean-Christophe Geiser** (Šveits). Omad: **Andres Uiibo**, **Toomas Trass**, **Aare-Paul Lattik**, **Ulla Vilenthal**, **Tiia Tenno** ja **Merle Kollom**, tõsi, erinevas mahus ja vastutusastmes.

Kogesime nii mitmekesist solistide kui ka ansamblite galeriid.

Leigo järve muusika tänavune kava (31. VII) jäi mullusele emotsionaalselt alla, mis aga ei tähenda, et see ei võinud Eestimaal ja Leigolgi selleaastase „industriaalse“ atraktsiooni kõrval ikkagi üldrahvalikuna eredamaid olla. Nuriinat programmi kohta pole, vaid õhtu teise ja kolmanda osa (kulminatsiooni) vahelisest tervelt tunniseks veninud pausist tuleb järgmisel aastal tingimata hoiduda. Mis tahes muusika — džäss, Bach, rahvalaul koos tähtedesse tõusvate lendtulukestega — ei oota ses maastikus ratsionaalset arvustajat, sünnib õnnistavalt süüdimatu elamus, mis kutsus tagasi. See on üks kordumise kordumatusena fenomene.

Andres Uiibo (festivali kunstiline juht): Festivali kavade koostamisel lähtume kultuuride erinevusest ja paljususest. Nooremana vaatasin sellele natuke teisiti, siis valitsesid orelimuusikas üpris ranged kaanonid (Stuttgardi koolkond jm), teistmoodi mängimist — prantslaste ja itaallaste baroki interpretatsiooni — pandi pahaks.

Ivalo Randalu: Mida kujutab endast Stuttgardi koolkond tänapäeval?

A. U.: Uuriti, kuidas vanasti mängiti. Nüüd on aga edasi mindud ja tegeldakse sama sügavuti juba romantismiaja muusikaga ja see on nad muutnud varasemaski osas vabamaks. Kuid kõike seda on väga raske adekvaatselt tänapäeva üle tuua. Näiteks, et praegu järgitaks, mitmenda näpuga vastavat klahvi alla vajutada või kuidas minna teisele manuaalile üle *legato*'s. Tähtsaim parameeter barokkoreli puhul on hoopis selle kõla sõltuvus tuule andmisest, sest tuult tallati mehaaniliselt, mis oli märksa „elavam“ kui nüüdisaegne mootori tekitatu (tiiviku labad annavad katkestatud tuule, mehaanilisel viisil, s.o tallamisel, on tuul pidev ja absoluutselt ühtlane). Tallaja saab jälgida-reguleerida tuult vastavalt sellele, kas tegu on *piano* või *forte*'ga. See on musitseerimise väike, aga siiski tähtis osa ning tallajaamet oli vanasti omaette spetsialiteet, oskus. Nii et — kui tahate vanalt pillilt saada autentset kõla, lülitage mootor välja ja võtke (oskaja) tuuletallaja. Usun, et tulevikus suund ehk sinna poole lähebki, paljudel vanadel pillidel on mehhanismid säilitatud, uutele aga võib need ehitada.

Andres Uibo.

I. R.: Räägime nüüd siiski esinejate valikust ja kuulutagem see *fest'i* kokkupanemise esimeseks printsiiibiks.

A. U.: Osa külalisorganiste pakub end aktiivselt, isegi aastate kaupa. Enamasti kirja teel, vähem tuntud esinejatelt palume ka esitusnäiteid helikandjal. Selliseid võtame uudishimust vastu ligi poolled, teise poole kavast täidavad tuntud või enam-vähem tuttavad tegijad, eriti hiilgavaid kunstnikke oleme kutsunud korduvalt tagasi. Tore on noorte seas avastada talente ja nii mõnigi on aastate jooksul vanemale generatsioonile silmad ette andnud.

I. R.: Ons helikandja kindel garantii?

A. U.: Enamasti küll, kuid väljaspool oreli-*fest'e* on mul ette tulnud ka altminekuid, kuna helisalvestusi saab ju peenelt jupikaupa kokku panna... Organistid on üldjuhul aus ja tark rahvas, nemad ei lähe pettuse peale välja ega riku oma renomeed mõttetult ära.

I. R.: Sisuline tasakaalustatus?

A. U.: Veel mitmed hiljutised kuulsad suurüritused, nagu Lahti ja Nürnbergi festival, on uute kunstiliste juhtide käe all teisenenud, orelimuusika osa on ka hakanud otse mõttetult väikeseks. Lah-

tis oli tänavu üksainus(!) orelikontsert — mängitakse muud, mida saab teha tunnelites või pankades. *Money, money, money!* Nürnbergis on mindud puhtalt vanamuusika peale, peab kahetsusega nentima, et Tallinna orelifestival on kujunenud-jäänud orelimuusika mahult käesoleval hetkel maailma suurimaks. Üht-teist toimub muidugi lähikonnaski, näiteks Ölandil (umbes pool meie mahust), Lätis on suurimaks viie-kuue üritusega Riia toomkiriku orelifestival, kuid Lätis on siiani kaasamata hulk ilusaid perifeeria pille.

I. R.: Kas külalisi huvitavad endistviisi meie külaorelid?

A. U.: Oi, kuidas veel!

I. R.: Kuidas ja kuhu kirikutesse saadad külalisorganistid — Tallinna kõrval?

A. U.: Endale tundmatusse kohta ei saada ma kedagi, korrastatud ja enamikku remondiootel pille tunnen hästi, sestap tean või oletan, millisest üks või teine itaallane, sakslane, inglane, prantslane või keegi muu võib huvituda, milline on tema repertuaar ja kuidas see siia või sinna paremini sobib. Näiteks itaalia oreleid on ju väikesed, nende palad reeglina vaiksed..., prantslastele pakun seevastu alati midagi suuremat ja toekamat.

I. R.: Ja Tallinnas: kui kolm korüfeed soovivad kolmel öhtul järjestikku mängida Nigulistes Bachi Passakaljat c-moll?

A. U.: See on puhas läbirääkimiste teema, pealegi suudavad kõik korüfeed passakalja kõrval ehk mängida veel mõnda tükki.

I. R.: Mida sa kõigepealt meenutad tänavuse fest'i muusika poolelt?

A. U.: Ikka itaallaste imepärase, 1916. aastal tehtud filmi „Kristus“ kujundust Toomas Trassi poolt (30. VII Nigulistes).

Tegu polnud kaugeltki illustratiivse kujundusega, sisuline külg oli leidnud lahenduse ja täiesti paigas. Juhtmotiivide süsteem oma sekundite täpsusega, episoodide plaanid, teemad, karakteristikaad ja muu säärane viib mõttele, et kuulsime enamat kui improvisatsiooni ja see vääriks nootidesse ülestähendamist. Ülimad hetked saabusid muidugi siis, kui ettekandesse sekkus „Vox Clamantis“, need olid kulminatsioonid ja tekitasid nagu täiesti uue dimensiooni. Nii see pidigi olema, et orel kajastas olevat, koor — tulevat. Trassi juhtmotiividest veel seda, et need olid väga leidlikud, kuigi prantsusemaigulised (Messiaen, Vierne jt). Kuid mis sellest, kui on hästi tehtud!

I. R.: Mida külalised perifeeriast naastes rääkisid?

A. U.: Pillid meeldisid väga [Koeru, Rõuge, Iisaku, Kullamaa], need olid just ka korda seatud, häid sõnu lausuti palju. Samas jääb pill pärast kontserti heas seisus mitmeks ajaks kenasti kogudusele kasutada. Kontsertide geograafiat taspapisi laiendades hõlmame sedasi järjest uusi pille juurde — mullu Iisakus, tuleval aastal tahaks jõuda Väike-Maarjasse väga ilusa Normanni oreli juurde. Varem korrastatutest jäävad festivali pillideks kindlasti Rõuge, Valga, Nissi... Neil kõigil saab mängida väga toredat ja suurt kontsertmuusikat.

Aare-Paul Lattik

I. R.: Oled neid festivale juba mõnda aega nii seest kui väljast jälginud ning ise kaasa teinud. Mis sa arvad, kas oleme neid, ütleme, viimased kümme aastat, tugevalt üle hinnanud?

A.-P. L.: Ei, kahtlemata on see sarjana üks tähtsamaid ja põnevamaid orelifest'e, mida tehakse. Välismaalgi tuntakse seda. Tänavusest jäi mulje, et on püütud kätte saada võimalikult hästi rohket, kirjut, aga mitte kõige paremat ja

Aare-Paul Lattik.

Harri Rospu fotod

põnevamat nii välisesinejate kui ka mängitava osas, see on muidugi minu kuuldu põhjal öeldud. Ka on mul kahju, et Uibo kunstilise juhina ei ole jätkanud *fest'*e läbiva teema liini nagu varasematel aegadel (Vierne, Bruhns, eesti muusika jm). Kohtusin äsja Prantsusmaal ühel siinsel festivalil osalenud organis-tiga, kes meenutas kohe, et tookord, kui tema mängis, pidi iga välisorganist esitama ka ühe eesti helilooja oreliloo, see oli põnev. Neist suvedest jäi alati midagi meelde; see ei tähenda sugugi, et kogu programm peaks millelegi allutatud olema, kuid mingi läbiv idee tuleks alati kasuks, siis jääb üritus alatiseks meelde.

I. R.: Vaataks nüüd järjestikku seda, mida sina kuulsid.

A.-P. L.: Väga meeldis avakontsert, kus improviseeris Toomas Trass. Muidugi, film oli nagu ta oli — ei saa ju midagi ette heita, ikkagi aastast 1916. Trassi julged, kohati agressiivsed improvisatsioonid on mulle alati meeldinud. Meeldisid väga tema hästi tabatud karakterid, juhtmotiivid, see oli lausa üllatav; oli tunda ka väikesi prantsuse improvisatsioonitraditsiooni elemente. Hästi lahe, minu jaoks oligi see üle festivali kontsert!

Colm Carey't ma ei kuulnud, küll aga Roland Maria Stangieri, kes mõjus kahvatult, eriti, mis puudutab Vierne'i

Sümfooniast nr 3 — alustades registratsioonist ja lõpetades esitusviisiga. Asi polnud mitte mingis saksapärasuses, vaid lihtsalt hea maitse puudumises, noodid mängiti lihtsalt kuidagimoodi ära. Hoyereri muusikat [Carl Hoyereri Variatsioonid vana rahvalaulu teemal] ma ei tunne, kuid näis, et siin muutus organist vabamaks. Seda oli ekraaniltki näha — eelnenud Bach [Tokaata ja fuuga *F*-duur] nõudis ju kindlates raamides muusitseerimist, aga variatsioonivormist ei oskagi publik otsida interpretatsiooni rangeid elemente ja tänu sellele muutus ka esitus vabamaks. Bachi mängimises kuulsime kahjuks ka ainult noote, mis nimeka sakslase puhul oli ootamatu, kuigi sakslaste Bachi-mängud on ju üldiselt kuivavõitu, eriti prantslastega võrreldes.

Marco Lo Muscio on inimesena väga tore itaallaslik persoon, aga kontserdilt jäi tema tasemest mulje nagu konservatooriumi klaverieriala tudengi juhendajata fakultatiivsest orelimängust. Programm oli päris sürr, seal leidis kõike, kuid häiris kohe avapalana võimatult aeglaselt esitatud Guillaume de Machaut' *Kyrie* Notre-Dame'i missast. Järgmisena mängitud Langlaise'i palad „Keskaja süüdist“ olidki õhtu arvestatavamaid ettekandeid. Edasi tuli palju erinevaid lugusid, meelde ei jäänud neist aga midagi, rosoljeks läks.

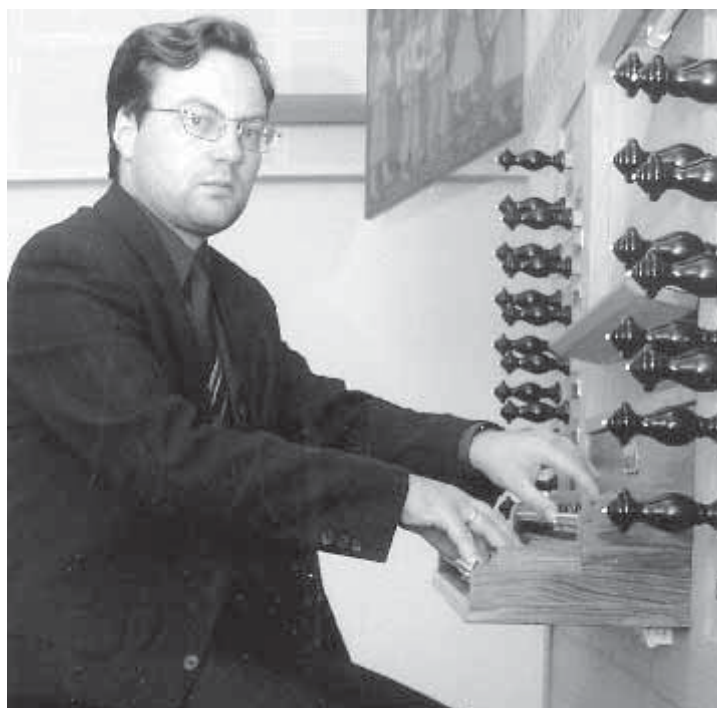
Uibo kava oli suuresti muudetud, ma räägin siin vaid kaaslastest ja tema sümfooniast. Oleg Bezinskihi kuulsin juba Leigo järvel. Arvan, et ta püüdis näidata, kui tugev ta hääl on, kuidas ta suudab maastikku üle karjuda. Niisugust laulmist on raske kuulata, muusikalist elamust ei tulnud. Seda enam Nigulistest, mille „akvatoorium“ ju mõõtmatult väiksem — no ei ole siin vene avarusi —, ajas Niguliste ikka päris lõhki. Nad ei moodustanud ka viiuldaja Maria Saffarjantsiga ansamblit.

I. R.: Kahtlemata kujunes õhtu naelaks Uibo endaliturgilise sümfoonia „Then I saw...“ esiettekanne — nüüd siis mitmeosalisena solistidele, koorile ja orelile.

A.-P. L.: Alustaksin sellest, et mul oli tuluselt hea meel, et just see lugu [I osa „Ja ma nägin...“, 2003] saavutas mullu orelipalade võistlusel esikoha, tehes niiviisi ära mitmele juhtivalegi heliloojale. Ikkagi päris hea muusika kõige selle tüütu taustal, mida praegu orelile üleüldse kirjutatakse: võetakse üks teema, nämmutatakse seda pisut ja jäetakse sinnapaika, kusagilt imetakse välja teine teema, jäetakse seegi, siis tuleb klaster ja et rohkem mõtteid ei ole, pannakse veel üks klaster ega jõuta kuhugi — üsna tüütu! Uibo lugu on seevastu selge, kristalne ja välja peetud just nii palju, kui vaja. Meenutab pisut Pärti, kuid see pole tähtis. Nüüd aga ei saanud ma Uibost päriselt aru, mis mõttes ta sellele toredale palale veel mitu osa külge pookis, kusjuures see esimene on ise juba nii terviklik ja lõplik? Järgnev ainult lahjendas kogu muljet. Võib muidugi mõista, et autor soovis midagi ambitsioonikamat korda saata, aga minu jaoks jääb alatiseks püsima ikkagi vaid see esimene osa. Teema valik üksi pole tähtis — tähtis on, kuidas sõnum kohale toimetatakse.

I. R.: Edasi?

A.-P. L.: Jean-Christophe Geiseri puhul ei tea ma, millega ta on ära teeninud korduskutse meie festivalile. Kuid meelde jäi ta oma vahetu suhtumisega interpretatsiooni, ta on hea muusitseerija. Mingit läbivat hoiakut tal pole, et näete: Brunsi artikuleerin ma niimoodi, Bachi teen sedamoodi ja Mozartit omamoodi — seda temas ei ole, ta lihtsalt muusitseeris hästi lähedalt ja see imponeeris. Kõrvaline ehk, kuid meeldis ka väga tema assistent (abikaasa), õigemini nende vaba suhtlus mängu ajal. Too alpipasun

Toomas Trass.

Foto Eesti Kontserdi arhiivist

Carlo Torlontano käes ei pääsenud Niigulistes sedavõrd mõjule kui Leigol, aga huvitav oli ikkagi. Mõtlen alpisarve enast, sest ega see Leopold Mozarti sümfooniakene midagi asi ole, kaheduurijaviitelugu, ei enam.

Ega ma suurt rohkem kuulnudki, kätte jõudsid oma kontserdid, aga lõpu kuulsin ka ära. Jäin üldiselt rahule, oreli roll on nagu ta on sellise muusika tegemiseks [Händeli ja Haydni kontserdid], kuid Tiia Tenno on hea muusik, kui ta kunagi midagi ette võtab, teeb korralkult (võib-olla Haydni kontserdis oreli-le, kahele viiulile ja bassile jäi natuke siledana liiga tagaplaanile, oleks võinud rohkem elu sisse puhuda).

I. R.: Mida oskad öelda oma kontserdist Valgas ja Nissis?

A.-P. L.: Ei midagi muud, kui et ega ma endaga ole kunagi päris rahul, mis on vist ka õige suhtumine, ma vähemalt lohutan end niimoodi. Hea, kui keegi teine midagi asjalikku ütleks, kuid paraku

ei toimunud need kontserdid meie arvustajatele kuuldavas kauguses. Kava oli minu enda arvates huvitav — kõrvuti soololugudega esitasin koostöös vokalist Sofia Rubinaga esmakordselt Eestis juudi liturgilist muusikat. Noodimaterjal pärineb Pariisi peasünagoogist, kus seda muusikat (palvusi) lauldakse ja mängitakse ka tänapäeval.

Aastatega olen üle saanud ka oreлите pisivigade üle halamisest, neil kõigil on oma huvitav ja eripärane iseloom, mida ära tabada on imetore ja mille olemust juhupuudused ei riku. Seda enam, et suhteliselt väikestelgi pillidel annab õige mitmesugust repertuaari esitada. Ja festivali kunstilise juhi poolt on mul võrdlemisi vabad käed. Samuti pole suure festivali raames mõnes tähtsamas kodukirikus mängimata jäämine probleem, kui samas tuleb kutse esineda mõnes Hispaania või Prantsusmaa katedraalis... Olen tasakaalus ja soovin seda teistelegi. Igal ajal.

I. R.: Mulle tundub, et nii oli ka Leigo rahvapeol?

A.-P. L.: Jaa, Leigol on vahva mängida, kuigi tegu pole päris oreliga ja isegi digitaalpile on maailmas sealsest täiuslikumaid (klaviatuuri ja pedaalistiku osas). Võimendus on aga sedavõrd hea, et publikuni organisti selletaolised enesetunde nüansid õnneks ei jõua. Hea on mängida seda, mis sulle endale meeldib ja mis samas ka publikule peale läheb — Leigol on vahetu publikutunnetus, mis kirikus ju tavaliselt puudub.

Imbi Laas

I. R.: Alustuseks mõni sõna endast?

I. L.: Festivalidel olen pidevalt käinud 1995. aastast peale, kui asusin pärast pianistina EMA lõpetamist seal orelit õppima; andsin umbes kolm aastat tudengina ka ülevaateid toonasele „Muusikalehele“. Tegelikult olen emotsionaalne, mitte niivõrd analüütiline kuulaja.

Olles ise asja sees, arvan *fest'*ist loomulikult väga hästi. Teiste muusikute seas on organistid väga üksi ja vähe on neid ju ka — aetakse oma rida oma kirikus.

I. R.: Ja seda taseme ebahütlusele vaatamata?

I. L.: Koondekavast võis seda kohe hoomata, minu jaoks polnud ühtki kuulsat nime, kuid tavainimesele pole see oluline. Itaallastega maakirikutes käies asetusin nende tasandile ja nägin rõõmuga, et nad oskasid koostada kavu, mis seal peale läksid. Võluda võhikuid on päris suur kunst — mängida muusikat, mis ei ole liiga raske ega liiga tühine, mis on muusikaliselt küllalt ilus ja kuulatav sellele memmekesele seal maal, kus ju toimub nii vähe. Suurem ports nõudlikumat muusikat, mida eriti ei tunta, muudab õhtu kuulamiskogemusest inimesele ühekülgseks ja peletab ta eemale, mis võrdub raiskamisega. Isegi suuremates keskustes võib „raskele“ kavale välja minna vaid väga nimekas muusik.

I. R.: Assisteerisid Angelo Castaldot Rõuges ja Kullamaal, mida kõrvalt nägid?

I. L.: Esiteks seda, et oldi väga rahul meie pillidega, otse vaimustatud. Rõuge kontsert kujunes sündmuseks veel selle poolest, et oreli renoveerimine oli just lõppenud ja kohal viibis ka Saksa-poolne annetaja, programmi pidulik-tõsisem — rahvale igatahes meeldis. Tõik on aga see, et tendents on aegade jooksul publiku vähenemisele, kõikjal 30–40 inimest. Kahju on mõelda, et nende ette tullakse Roomast või Napolist, sõidetakse veel neli tundi Rõugesse...

I. R.: Organist puldis ei kuule ju õiget tulemust, see realiseerub all saalis.

I. L.: Näiteks Koerus üleval Musciot kuulates tundus ta registrite lahendamisel õige julge, kõlad olid teravad (sealne instrument võimaldabki värvida kas väga hallilt või väga väljakutsuvalt), aga see orel, nagu paljud teisedki, on ehitatud targalt — all mängis suure ruumi akustika pilli võlud täpselt välja. See räägib organisti kogemustest.

I. R.: Keda veel kuulsid?

I. L.: Lemmikuks kujunes „Muusikaline ohver“ Nigulistes. Missugune harv võimalus niisugust teost kuulata! Eriline oli juba muusikute asetus ja küünalde mäng, Mustoneni väljapeetus ning lõpuks olid esitajateks ju eranditult meie tipud. Erinevate isiksuste kokkumäng oli väga vaheldusrikas, mõjule pääses teose enese geniaalne lihtsus, seinast seinna täis kirikusse tekkis eriline atmosfäär, elamuse otsijad selle ka leidsid.

Orelimängude juurde tagasi tulles: Ulla Villenthal sai hakkama julge tüki-ga, võttes muu hulgas ette kahe eesti noore helilooja lood, mis olid täis klastreid — kahe küünarnuki vahelisi helimasse ja tohutuid *crescendo*'sid (jumala eest, kas pole Eestimaal siis enam romantikuid, kes suudaksid ilma läbi saa-

da — orelil on ju kõige võluvamad tema vaiksed värviregistrid!). Üldse aga oli kava võimas: Kriguli ja Steineri järel Messiaeni „Diptühhon“ ja eriti Regeri Fantaasia koraali „Wie schön leucht‘t uns der Morgenstern“ teemal, mis on oreliliteratuuri üks raskemaid teoseid! Ta on mõne aastaga tehniliselt ja mõtteliselt tohutu arengu teinud. Praegu Viinis edasi õppimine loob talle kahtlemata võimalusi arenguks. Seda toredam, et ta tahab mängida ka eesti muusikat. Küll on hea, et jälle on üks tippasemel noor eesti organist valmis meisterdatud. Kui ta vaid Eestisse jääks!

Järgmisena kuulsin Nigulistes Marco Lo Musciot. Ma ei tea, kas Uibol oli seda festivali planeerides mõte rõhuda fantaasia- ja variatsioonivormile, kuid mõlema itaallase kava kubises sellistest teostest. Tema meistrkursusel kuulsime põhiliselt itaalia päritolu muusikat, millest me praktiliselt midagi ei tea ja mistõttu seda siin ka ei mängita (kui jätta kõrvale Frescobaldi ja veel mõned). Meistriklassidest veel nii palju, et iseäranis vaimustas mind Andres Uibo tehtu — see, kuidas ta komponeeris kursuse eesti muusikast läbi ajastute, väärriks müüa terves maailmas!

I. R.: Pärt aga pole orelihelilooja, tegu ei ole mitte niivõrd tema orelioopustega, kuivõrd tema oopustega orelil. Kuidas suhtus Muscio tema teostesse?

I. L.: Itaallase hinnang tema teostele oli kõrge. Pärt on Itaalias väga tunnustatud ja mängitav, sealhulgas sageli just orelile transkribeerituna („Fratres“ jm). Muide, Musciot võib imetleda sellegi poolest, et ta on seadnud orelile väga palju erinevat muust vallast. N-ö rahvalikumas plaanis on see vahva, mõnel puhul ja mõnes kohas suurepäranegi.

I. R.: Uibo liturgilisest sümfooniast on sul ometi põhimõtteline ettekujutus olemas, kuigi sa kontserti ei kuulnud?

I. L.: Ütlesin talle, et oled julge mees: uue testamendi tekste kasutatakse küllaga, aga Johannese Ilmutusraamatut kui äärmiselt võimast osa piiblist respektseeritakse, sest sealt otsitakse väga sügavaid tähendusi, mida muusikaliselt kommenteerida on erakordselt ambitsioonikas. Mina veel tulemust ei tea.

I. R.: Mis veel rääkida jääb — lõppkontsert?

I. L.: Kuulsin seda kaks korda, ülekanadena Pärnust teel Koerust tagasi ja selles kõlas Tiia Tenno mängitud kontserdimaja uus orel väga kenasti [Händel, Haydn]. Leidsime üllatunult, et vahel püüavad mikrofonid kvaliteetsema heli kui oma kõrv kusagil kohapeal. Teist korda Tallinna Jaani kirikus. Kinnitust leidis mõte, et oleks tore, kui ükskord saadaks sealne „uus vana“ orel ometi valmis. Probleem on niisugune, et kui mängida vaikselt paari värviga, on ta väga armas, täiskõla aga kriibib. Öhtu teise poole ja kogu festivali lõpetas teadupärast Terterjani Sümfoonia nr 6 ning mõjus antud rollis kummastavalt, iseäranis pärast Bachi kantaati, mis juba panid koos Haydni ja Händeliga väga tervikliku punkti — rõhutan, tervele orelifestivalile. Uibo kunstilise juhina leidis, et kõik, mis on vaimulik, sobib *a priori* sellesse ritta, kuid... Iseenesest huvitava sümfooniana oluks too Kuues sobiv hoopis teistsuguses kontekstis. Nüüd juhtus aga nii (positiivse ironiana!), et orelipidu vaibus ja vaibus ja siis kaduski ära...

I. R.: Nagu kolm punkti. On sul selle peale mingi soov(itus) järgmiseks korraks?

I. L.: Ma kuulsin midagi palju põnevat kui järgmine aasta: Andres juba teatas, et 20. aasta juubelifestivaliks tahab ta panna ühel ja samal päeval ja kellaajal hüüdma kõik Eesti orelid.